

УДК 340.5

О. В. КРЕСІН,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ПРАВА ЯК НАУКОВОЇ ТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ XIX ст.

Розглядається розвиток виокремлення порівняльної історії права в контексті ідеї диференціації загального позитивного вчення про право. Автор стверджує, що перша концептуалізація порівняльної (загальної) історії права досі залишається невідомою, але поштовхом до її оформлення стала вимога Тібо, висловлена у 1814 р. до історії права. Порівняльна історія права сформувалася, здобула свою назву і визнання як самостійна навчальна дисципліна у німецьких університетах, починаючи з 1818 р., завдяки зусиллям С. Брендела, Й. Хорнтхола та інших професорів, а згодом – і у паризькому Колеж де Франс, а невдовзі була концептуалізована у працях Ганса і Лерміньє. Ними вона визначалася насамперед як окрема юридична (а також порівняльна та історична) наука, що формується на стику історії права, філософії права, порівняльного правознавства, має здобувати і узагальнювати, насамперед на основі порівняльного та хронологічного аналізу, знання про історію і сучасний стан права та правової думки різних народів, що є підставою для вироблення та уточнення понять, пізнання сутності правових явищ.

Ключові слова: диференціація юридичних наук, порівняльно-правове знання, організація наукового знання, порівняльна історія права.

Кресин А. В. Формирование сравнительной истории права как научной и учебной дисциплины во второй половине XVIII – первой трети XIX в.

Рассматривается развитие выделения сравнительной истории права в контексте идеи дифференциации общего позитивного учения о праве. Автор утверждает, что первая концептуализация сравнительной (общей) истории права до сих пор остается неизвестной, но толчком к ее оформлению стало требование к истории права Тибо, высказанное в 1814 г. Сравнительная история права сформировалась, получила свое название и признание как самостоятельная учебная дисциплина в немецких университетах, начиная с 1818 г., благодаря усилиям С. Брендела, И. Хорнтхола и других профессоров, а впоследствии – и в парижском Коллеж де Франс, а вскоре была концептуализирована в трудах Ганса и Лерминьє. Ими она определялась прежде всего как отдельная юридическая (а также сравнительная и историческая) наука, формирующаяся на стыке истории права, философии права, сравнительного правоведения, которая должна добывать и обобщать, прежде всего на основе сравнительного и хронологического анализа, знания об истории и современном состоянии права и правовой мысли разных народов, что является основанием для выработки и уточнения понятий, познания сущности правовых явлений.

Ключевые слова: дифференциация юридических наук, сравнительно-правовое знание, организация научного знания, сравнительная история права.

Kresin Oleksij. Formation of the comparative history of law as a scientific and educational discipline in the second half of XVIII – the first third of XIX centuries

Considered is the formation of the comparative history of law in the context of the general positive teaching on law differentiation idea in the second half of XVIII – the first third of

the XIX centuries. The author argues that the first conceptualization of comparative (general) history of law is still unknown, but the impetus for its design was the Thibault's requirement for the history of law expressed in 1814.

The comparative history of law was formed, got its name and recognition as an independent educational discipline in German universities since 1818 through the efforts of S. Brendel, J.P. von Hornthal and other professors, and later – in the Paris College de France, and soon was conceptualized in Gans and Lerminier works. They defined it primarily as a separate legal (as well as comparative and historical) science, emerging at the history of law, philosophy of law, comparative jurisprudence intersection, has to obtain and synthesize, primarily based on comparative and chronological analysis, knowledge on the history and current state of law and legal thought of different peoples, which is the basis for the development and refinement of concepts, essence of legal phenomena cognition.

Key words: *differentiation of legal sciences, comparative legal knowledge, organization of scientific knowledge, comparative history of law.*

Поряд з ідеєю єдності загального позитивного вчення про право у другій половині XVIII – першій третині XIX ст. поступово розвивалася й ідея його диференціації. Г. Монгаупт стверджував, що диференціація юридичного знання і виокремлення юридичних наукових дисциплін відбувалися протягом XVIII ст. і набули відображення, зокрема, у структурах юридичних бібліографій та інших публікаціях. На його думку, «внутрішня диференціація окремих дисциплін є вирішальним питанням для поступового розвитку і конституювання спеціалізованих індивідуальних галузей у межах загальної дисципліни більш високого рівня»¹.

Зокрема, Й. Г. Зедлер у статті «Історія» для «Великого універсального лексикону всіх наук» (1735 р.) виділяв: історію церкви, політичну, інтелектуальну, мистецтв, природи, але не історію права. Проте Й. К. Ф. Мейстер у бібліографії юридичної літератури 1780 р. уже виокремлює такі юридичні дисципліни, як історія права, юридичні старожитності, історія юридичної літератури². Г. Гуго запропонував свій поділ юридичної науки на ключові дисципліни. На його думку, слід вирізняти насамперед три питання в правознавстві: 1) «що є законним?» (догматичне практичне дослідження); 2) «як це стало законним?» (історія права); 3) «чи розумно те, що це законно?» (філософія права)³. П. Й. А. фон Фейсбах у 1810 р. поділяв правову науку на загальну частину (універсальну юриспруденцію) і «спеціальні галузі» («практичні галузі»). До універсальної юриспруденції входять філософія позитивного права та історія права (правознавство)⁴. Тому ми не можемо повною мірою погодитися з М. Є. Асламовим у тому, що «межі між істориками права і філософами права у першій половині XIX ст. тільки виникають»⁵, але згодні в тому, що дисциплінарний поділ ще не був усталений.

Проблема диференціації і дисциплінарного поділу правознавства цілком свідомо ставиться Н. Н. Фальком. У межах позитивного правознавства ним виокремлюються «частини» («відділи», «координовані та субординовані секції») згідно зі «зверненням до подібності чи відмінності в юридичних відносинах» та особливостями застосовуваної методології, але це не порушує його цілісності. Зокрема, Фальк виокремлював юридичну енциклопедію, що вивчає принципи системності та дисциплінарного поділу правознавства, а також згід-

но з «науковими засобами та знаряддями юридичного дослідження» юридичну філологію, історію права (разом з «правовими старожитностями»), юридичну герменевтику, юридичну критику, юридичну логіку, порівняльне правознавство, юридичну бібліографію та історію юридичних знань і вчень; серед неюридичних дисциплін, потрібних для правника, вказував на «універсальну історію людства»⁶. Натомість у праці «Ідея та необхідність універсальної юридичної науки. Природне право, філософія права, загальне правознавство» Фейєрбах здійснив вертикальну, ієрархізовану диференціацію юридичної науки (знизу догори): окремі позитивні правознавства, порівняльне (загальне) правознавство (разом з історією права), філософія законодавства (виділяє також метафізику права)⁷.

Одним із варіантів організації порівняльно-правового знання в окрему наукову дисципліну у першій третині XIX ст. стала порівняльна історія права. Порівняльну історію права не слід ототожнювати з порівняльним правознавством, попри їх взаємний зв'язок. Плутанина у працях істориків порівняльного правознавства часто виникає через принципову трансформацію поняття «історія права». У другій половині XVIII – першій третині XIX ст. цим словосполученням позначали і позитивну та емпіричну правову науку загалом (на відміну від позаісторичного та спекулятивного вчення про природне право), і науку історії права, що перебувала у стадії формування.

Значимо, що вже К. Ф. Мюлленбрух у своїй «Енциклопедії та методології чинного німецького права» (1807 р.) поряд з німецькою історією права виділяв серед історичних наук, потрібних для юриста, загальну історію «політичних відносин, устроїв, законодавств і культури всіх часів і народів» і європейську політичну історію. Їх метою було, зокрема, пояснення причин виникнення тих чи інших інститутів права, правових явищ за аналогією, глибше пізнання законодавства⁸. Цей приклад демонструє, що на той час синтез загальної історії та історії права ще не завершився. Значимо також, що підрозділ «Історичні науки» є єдиним у книзі Мюлленбруха, до якого не додано список рекомендованої літератури.

Під час т.зв. кодифікаційних дебатів А. Ф. Ю. Тібо у 1814 р. виступив з вимогою до історії права стати всеохопною: «Адже не є дійсно живильною історією права та погляд якої нерухомо прикутий до історії одного народу, де вона прискіпливо вишукує кожен дрібниці, і своєю мікрологією ця історія права подібна до дисертації якогось великого практика про те чи інше. ...наша історія права, щоби стати дійсно прагматичною, має охоплювати законодавства всіх інших старих і нових народів»⁹. Значимо, що ця цитата, в якій практичне і ненаукове вивчення національної історії одного правопорядку протиставляється науковому порівняльному дослідженню історії права, ставала предметом уваги, критики або натхнення для багатьох сучасників і пізніших учених. Наприклад, вона була взята за епіграф до праці Е. Ганса «Спадкове право у всесвітньо-історичному розвитку. Твір з універсальної історії права» (1824 р.).

Натомість основний опонент Тібо – Ф. К. фон Савінї у своїй статті «Голоси за і проти нових кодексів» (1817 р.) відкидав ідею такої всеохопної порівняльної історії права (поки що так не названої) – як такої, що може ввес-

ти у «жахливу оману». Зокрема, він вказував на неможливість точного знання деталей через недостатність джерельного матеріалу, а також на незіставність автохтонного права народів, яке є частиною їх сутності, неоднакову значущість «для нас» права різних народів¹⁰. Ми частково згодні з М. Є. Асламовим у тому, що цим Савінії заперечував можливість спекулятивної дедукції історичного процесу¹¹. Водночас важливою вважаємо і загальну настанову Савінії щодо насамперед практичного характеру юридичної науки. Зокрема, тут же Савінії пропонував комплексно досліджувати історію права народів, пов'язаних з німецьким – насамперед германських, а також решту європейських християнських народів¹².

Одним із перших, хто виокремив «загальну історію законодавства» (у тексті ця назва кілька разів наголошується) як сферу досліджень поряд з «історією законодавства народу» став українсько-польський учений І. Б. Раковецький у праці «Правда Руська або права великого князя Ярослава Володимировича... з тлумаченням історичних звичаїв Русі, давніх слов'янських та слов'яно-руських народів» (1820 р.)¹³.

Одна з перших концептуалізацій порівняльної історії права належить Е. Гансу. Вона настільки відома, що навіть такі авторитетні сучасні дослідники, як Г. Монгаупт, вважають його автором цього поняття¹⁴. У зв'язку з цим зазначимо, що Ганса традиційно вважають послідовним гегельянцем. Але, як стверджують дослідники творчості Ганса, він задумав свою працю ще у 1820 р., коли за своїми поглядами був близький до історичної школи права, і зазначив це у «Схोलіях до Гая»¹⁵. Водночас передмова до праці Ганса «Спадкове право у всесвітньо-історичному розвитку. Твір з універсальної історії права» (1823 р.) сповнена різкої полеміки із Савінії та історичною школою права загалом. Ганс доводив, що історія права може стати наукою, лише якщо вона буде порівняльною. Як наголошує Г. Монгаупт, «питання про філософські обґрунтовану порівняльну історію права стало видатним прикладом фундаментального конфлікту між Савінії та Гансом і відповідно двох шкіл»¹⁶.

Ганс зазначав, що завданням порівняльної історії права є створення цілісної картини правового розвитку як духовного прогресу, а тому кожний окремий правопорядок для неї не має самоцінного значення, але лише в контексті становлення певних принципів, «понять». Принциповими засадами цієї науки у баченні Ганса були однакова важливість кожного правопорядку для загального поступу людства, а також свобода пізнання від утилітарних цілей¹⁷.

Ганс визначає порівняльну (універсальну) історію права як «порівняльну історичну дисципліну». Водночас для нього порівняльна історія права та філософія права є двома ключовими науковими дисциплінами (і водночас методами) в межах юридичної науки, яким мають бути підпорядковані (й через це стати теж науковими дисциплінами) різноматнітні національні «правознавства»¹⁸. У пізнішому курсі лекцій «Природне право» (1828–1829 рр.) Ганс зазначав: «Історичне є відображенням у ширину, філософське – злиття за своєю суттю»¹⁹.

У другому томі своєї праці «Спадкове право у всесвітньо-історичному розвитку» (1825 р.) Ганс зазначав, що кожне право, у тому числі й римське, є лише

моментом у всесвітньо-історичному розвитку, не є абсолютом, отримує своє значення лише у порівнянні з іншим правом. Універсальна історія права є мандрівкою і проходженням криз усі народні духи²⁰. Г. Монгаупт зазначає, що у третьому і четвертому томах «Спадкового права» (1829 і 1835 рр.) Ганс визнав недостатність «філософських формул» і виступив за порівняння без телеології: «Різноманітні особливості... слід зібрати разом і виявити, який дух їм властивий»; він визнав також «надлишок філософської освіти в праві» і проголосив курс на примирення з історичною школою права²¹.

Водночас, як зазначає Г. Монгаупт, «універсальна історія права в такій формі, що була настільки масштабно задумана і передбачала глобальне дослідження, проте зіткнулася з проблемою непомірних масивів матеріалу, і Ганс це пізніше усвідомив»²². У 1828 р. він зазначав: «Значна складність при пов'язуванні універсальної історії права з філософією полягає... вже в тому, що такий проект має занадто великий обсяг»²³. У лекції «Універсальна історія права» Ганс визнав: «Ми не беремо універсальну історію права у всіх її деталях, і можемо тут лише філософськи підійти до справи і підкреслити значуще»²⁴. Зазначимо, що праця Ганса високо оцінювалася сучасниками, частинами перекладалася французькою, італійською, польською мовами²⁵.

Г. В. Ф. Гегель, хоча й не виокремлював загальну чи порівняльну історію права, проте в його «Філософії права» та пізніших працях розглядав насамперед історію держави і права, поєднуючи емпіричний розгляд з раціональними елементами. Як зазначав А. Т. Дворцов, для Гегеля у суспільному житті загальне є «душею», субстанцією конкретних окремих, воно, у своєму розвитку, є вічним, а одичине й особливе є його моментами. Але судження, умовиводи, логічні категорії послідовно йдуть від емпіричної реальності (від нижчого до вищого): умовивід наявного буття – умовивід рефлексії – умовивід необхідності – поняття²⁶. Так само вибудовані гегелівські ступені об'єктивності: механізм (зовнішнє співвідношення об'єктів), хімізм (внутрішня спорідненість об'єктів та співвіднесення об'єкта самого з собою), телеологізм (досягнення мети як внутрішньої закономірності об'єкта, єдність поняття і предмета, суб'єкта і об'єкта). Телеологізм всесвітньої історії, за Гегелем, є необхідною реалізацією світового духу, що полягає у прогресі свободи, але виключно через діяння окремих народів, народні духи є ступенями світового духу²⁷.

Телеологічний елемент у філософії історії Гегеля відкидав В. фон Гумбольдт, вважаючи, що цілісність є, по-перше, результатом історичного розвитку (народи пов'язані органічно як листочки з деревом), по-друге, не передбачає редукування унікального в багатоманітному²⁸. Л. фон Ранке у своїй праці «Історія римського та германського народу» (1824 р.), полемізуючи з гегельянцями, зазначав, що зміст загального історичного процесу відкривається через вивчення емпіричного матеріалу, діяння індивідуальностей (людей і держав), а не через спекулятивну філософію²⁹.

Г. Ф. Пухта, як зазначає М. Є. Асламов, ставив питання про те, чи має історик право аналізувати всі правові системи і створити «універсальну історію права» (*Universalsrechtsgeschichte*), чи має визначити в ній певний магістральний шлях «світової історії права» (*die Universalrechtsgeschichte*), на якому

можна розташувати будь-яку правову систему. Це протиставлення було звернене проти Ганса: Пухта критикував можливість універсальної історії права як рівного досвіду всіх народів, а натомість пропонував вибірковий підхід, що дає змогу відповісти на визначені магістральні питання (а фактично розглянути історію телеологічно)³⁰.

Важливою подією для розвитку порівняльної історії права стала поява книги Ж. Л. Е. Лермін'є «Загальний вступ до історії права» (1829 р.) – одна з перших праць такої проблематики. Найважливішими джерелами своєї праці він називав «Історію римського права у середні віки» Савіні та «Право на спадкування у всесвітньо-історичному розвитку» Ганса. Лермін'є чітко усвідомлював, що ці вчені є представниками двох конкуруючих шкіл, але сукупно писав, що їх праці «становлять останнє слово та найвище вираження цієї частини науки (історії права. – *О. К.*), з яких одна присвячена ексклюзивній культурі філософського догматизму, а друга – дослідженню, так само ексклюзивному, історичної реальності»³¹. Він вважав, що право є позитивним, але не збіжне із законодавством, оперте одночасно на філософський та історичний елементи. Але філософський елемент тут не є метафізичним, це історія ідей, рефлексії права в людському розумі, що об'єднує національні історії права в єдиний процес, без нього неможливо досягнути загальне в праві³². Але вже у «Філософії права» (1831 р.) Лермін'є писав про окремішність філософії кожного народу³³.

На думку Лермін'є («Про метод історії порівняльних законодавств», 1836 р.), історія порівняльних законодавств та історія порівняльних релігій є сферами, які найбільше привертають увагу європейських інтелектуалів, мають спільну методологію і потребують узагальнюючих праць. Їх методологія є поєднанням хронологічного і порівняльного методів, а предметом – факти та ідей. Щоправда, зазначав він, узагальнюючих праць щодо жодної з цих сфер ще не створено, але справа, безумовно, йде до цього. Історію порівняльних законодавств він не визначає, окреслює скоріше як сферу досліджень, але надає їй власні методологію і методику, вводить усамостійну і системну взаємодію з філософією, що за тогочасними переконаннями, безумовно, ставило її в ранг окремої науки, і зрештою непрямо називає наукою³⁴.

На думку Лермін'є, трьома необхідними елементами (частинами) історії порівняльних законодавств є: 1) загальність необхідних елементів людства; 2) специфіка і першість у кожному з історичних проявів; 3) подальший розвиток. І всі вони опосередковуються історизмом – хронологією як «раціональним законом», якої бракувало працям до XIX ст. Учений зазначав, що філософія кладе в основу історії порівняльних законодавств поняття і концепції, остання ж надає філософії узагальнені результати своїх досліджень як матеріал для подальшого осмислення³⁵.

Рационалізм, на думку Лермін'є, є лише ступенем формування іdealізму. Через цю тезу він розкриває сутність порівняльного підходу в історії права. Так, історія законодавств належить до сфери рационалізму. Але порівняльна історія законодавств спирається на порівняльний аналіз, для якого потрібний певний деномінатор (критерій, зразок для оцінки), що перебуває поза фактами,

які порівнюються. Ним є ідея права як справедливості, її розробляє філософія (права). Тобто порівняння передбачає вихід за сферу реальних фактів, раціоналізм передбачає ідеалізм, історія позитивного права, стаючи порівняльною, залучає філософію (права)³⁶.

Також слід вказати на публікацію в 1832–1835 рр. чотиритомної праці польського вченого В. Мацевського «Історія слов'янських законодавств», що стала потужним поштовхом розвитку регіональної порівняльної історії права.

У випадку з порівняльною історією права можна стверджувати, що перша її концептуалізація ані нам, ані іншим українським та зарубіжним колегам ще невідома. Адже викладання порівняльної історії права розпочалося до появи праці Ганса. Хронологічно першою, у 1818 р., з'явилася навчальна дисципліна «Загальна порівняльна історія права» (*Vergleichende Rechtsgeschichte, Allgemeine vergleichende Rechtsgeschichte*) – у Вюрцбурзькому університеті. Її викладав професор Себальд Брендел. Це перша відома нам згадка поняття «порівняльна історія права» не лише в Німеччині, а й у світі. У 1820 р. зазначалося, що ця дисципліна викладається без підручника³⁷. Цей курс викладався до 1832 р., коли С. Брендел залишив викладання.

Принаймні з 1820 р. ця дисципліна стала чергуватися через семестр із дисципліною «Порівняння історичного розвитку правових норм у найвідоміших народів, з особливим наголосом на римському і німецькому праві», яку читав той самий С. Брендел теж без підручника, «за своїми нотатками», п'ять разів (загалом 8-9 годин) на тиждень (у зимовому півріччі 1822–1823 рр. у назві курсу С. Брендела німецьке право не фігурувало, а також вказувалося, що професор використовує при викладі «Історію римського права та юридичні старожитності» А. Швеппе (Геттінген, 1822 р.)³⁸.

Принаймні з 1822 р. у руслі цієї загальної дисципліни поряд з курсом «Загальна порівняльна історія права» свій курс «Право стародавніх [народів], особливо греків і римлян, його вплив на світову історію, природу [юридичної] науки і нинішній стан права» у Вюрцбурзькому університеті читав професор Конрад фон Кукумус – тричі на тиждень³⁹. Відомо також, що курс «Загальна порівняльна історія права» викладався у 1820–1821 рр. у Фрейбурзькому університеті професором Йоганом Петером фон Хортнхолом – «за власним планом» п'ять разів (8-9 годин) на тиждень. Паралельно він викладав «Історію європейських конституцій»⁴⁰.

У 1831 р. королівським ордонансом було засновано кафедру загальної та філософської історії порівняльних законодавств у Коледж де Франс⁴¹, що стала першою порівняльно-правовою кафедрою у Франції. Значимо також, що приблизно в той самий час у цьому закладі почала викладатися загальна історія⁴². Але титульний для кафедри курс професор Лермінє розпочав викладати лише у 1834 р.⁴³

Отже, перша концептуалізація порівняльної (загальної) історії права досі залишається невідомою, але поштовхом до її оформлення стала вимога Тібо, висловлена у 1814 р. до історії права: вона стане наукою, лише якщо охопить історії всіх народів. Але можна стверджувати, що порівняльна історія права вже до цього поступово виокремлювалася у рамках загальної історії, що набу-

вала поступово політико-правового характеру і розглядалася як сфера знань, оволодіння якими є обов'язковим для юриста.

Порівняльна історія права сформувалася, здобула свою назву і визнання як самостійна навчальна дисципліна у німецьких університетах, починаючи з 1818 р., завдяки зусиллям С. Брендела, Й. Хорнтхола та інших професорів, а згодом – і у паризькому Колеж де Франс, а невдовзі була концептуалізована у працях Ганса і Лермін'є. Ними вона визначалася насамперед як окрема юридична (а також порівняльна та історична) наука, що формується на стику історії права, філософії права, порівняльного правознавства, має здобувати і узагальнювати, насамперед на основі порівняльного та хронологічного аналізу, знання про історію і сучасний стан права та правової думки різних народів, що є підставою для вироблення та уточнення понять, пізнання сутності правових явищ. Принциповим положенням концептуалізаторів порівняльної історії права стала свобода цієї науки від утилітарних цілей, її спрямованість на чисте пізнання і формування загального вчення про право. Їх опоненти, не заперечуючи плідності порівняльного підходу в історії права, вказували на неможливість осягнення складних завдань порівняльної історії права і прагнули спрямувати зусилля на досягнення практичних цілей, пропонуючи вибірковість і телеологізм у дослідженнях.

1. Mohnhaupt H. Historia literaria iuris. Beispiele juristischer Literaturgeschichten im 18. Jahrhundert [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ssrn.com/abstract=2256530> S. 1, 6; **2. Ibid.** S. 4, 16; **3. Ziolkowski T.** Clio the Romantic Muse: Historicizing the Faculties in Germany. Ithaca : Cornell University Press. 2004. P. 106; **4. фон Фейєрбах П. Й. А.** Погляд на німецьке правознавство // Порівняльно-правові дослідження. – 2011. – № 2. С. 14–15, 18–21; **5. Асламов Н. Е.** Философия истории немецкой исторической школы права : дисс. ... канд. филос. наук. Москва, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.disus.ru/dissertatsii/362037-1-istoriineckoy-istoricheskoy-shkoli-prava.php> **6. Falck N.** The Scientific Study of Jurisprudence; Its Preliminaries, Special Subjects, Means, and Appliances. An Outline of Juristic Study // Outlines of the science of jurisprudence. An introduction to the systematic study of law / Trans. and ed. by W. Hastie. Edinburgh : T & T. Clark, 1887. P. 170, 200–204, 208, 211, 213, 215, 217; **7. фон Фейєрбах П. Й. А.** Идея та необхідність універсальної юридичної науки. Природне право, філософія права, загальне правознавство // Порівняльно-правові дослідження. – 2012. – № 1-2. С. 10–12, 19, 21, 23; **8. Muehlenbruch C. F.** Lehrbuch der Encyclopädie und Methodologie des positiven in Deutschland geltenden Rechts. Zum Gebrauch academischen Vorlesungen. Rostock, Leipzig : K.C. Stillet, 1807. S. 485–486; **9. Ганс Э.** Предисловие к работе «Наследственное право во всемирно-историческом развитии. Сочинение по универсальной истории права» (1823) // Філософія порівняльного правознавства : зб. наук. праць / за ред. О.В. Кресіна. Київ; Львів : Ліґа-прес, 2015. С. 84; **10. Монгаунт Х.** Универсальная история права и сравнение у Эдуарда Ганса // Научный ежегодник Ин-та философии и права УО РАН. – 2015. – Т. 15. – Вып. 4. С. 112, 120; **Асламов Н. Е.** Цит. праця; **11. Асламов Н. Е.** Цит. праця; **12. Там само;** **13. Rakowiecki J. B.** Prawda ruska; czyli, Prawa wielkiego xięcia Jarosława Władymirowicz... – T. I. Warszawa : Drukarnia XX Piarow, 1820. С. 135, 244, 252; **14. Монгаунт Х.** Цит. праця. С. 120; **15. Див. напр.:** *Waszek N.* Judaïsme et histoire comparée du droit chez Edouard Gans // Revue germanique internationale. – 2002. – Band 17. S. 166; **16. Монгаунт Х.** Цит. праця. С. 120; **17. Ганс Э.** Цит. праця. С. 74, 85, 87–89, 91–93,

96–97, 99–100; **18.** Там само. С. 93, 99; **19.** Цит. за: *Монгаунт Х.* Цит. праця. С. 121; **20.** Там само. С. 122; **21.** Цит. за: Там само; **22.** Там само. С. 121; **23.** Там само; **24.** Цит. за: Там само. С. 121; **25.** *Bertani C.* Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwicklung (1824–1835) von Eduard Gans // *Rechtsgeschichte.* – 2007. – Rg 11. S. 110; *Waszek N.* Op. cit. S 164; **26.** *Дворцов А. Т.* Гегель: отв. ред. Б. С. Маньковский. Москва : Наука, 1972. С. 111; **27.** Там само. С. 113, 132–133; **28.** *Bos J.* Nineteenth-Century Historicism and Its Predecessors. Historical Experience, Historical Ontology and Historical Method // *The Making of the Humanities.* – Vol. II / Ed. by R. Bod, J. Maat, Th. Weststeijn. Amsterdam : Amsterdam University Press, 2012. P. 141; **29.** Ibid. P. 141–142; **30.** *Асламов Н. Е.* Цит. праця; **31.** *Lerminier E.* The German historical school of jurisprudence // *American jurist and law magazine.* – 1836. – Vol. 14. – Issue 27 (July). P. 45; **32.** *Navet G.* Eugène Lerminier (1803–1857): La science du droit comme synthese de l’histoire et de la philosophie // *Revue d’histoire des sciences humaines.* – 2001. – Vol. 1. – No. 4. S. 39–41; **33.** Ibid. S. 47, 49; **34.** *Лерминье Ж. Л. Э.* О методе истории сравнительных законодательств // Порівняльно-правові дослідження. – 2012. – № 1-2. С. 25–26, 29; **35.** Там само. С. 26–29; **36.** Про це докладніше див.: *Кресін О. В.* Порівняльне правознавство у XIX–XX століттях: проблеми становлення : монографія. Київ: Логос, 2011. С. 138 та ін; **37.** *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität zu Würzburg für das Sommer-Semester 1818 // *Intelligenzblatt der Jenaischen Allgem. Literatur-Zeitung.* – Februar 1818. S. 140; *Ordnung der Vorlesungen* an der königlichen Universität Würzburg für das Sommer-Semester 1824 // *Intelligenz-Blatt des Rheinkreises.* – 15 May 1824 (No. 136). S. 590; *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität Würzburg für das Winter Semester 1825/1826 // *Regierungs und Intelligenz-Blatt für das Königreich Baiern.* – 8 October 1825. S. 726; *Zusammenstellung der Verzeichnisse* der juristischen Vorlesungen auf den deutschen Universitäten im Winterhalbjahre 1831–1832 // *Jahrbücher der gesamten deutschen juristischen Literatur.* – 1831. – Band 17. S. 225; *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität zu Würzburg für das Sommer Semester 1820 // *Allgemeines Intelligenz-Blatt für da Königreich Baiern.* – 22 März 1820. S. 162; **38.** *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität zu Würzburg, für das Winter Semester 1820/1821 // *Allgemeines Intelligenz-Blatt für da Königreich Baiern.* – 2 September 1820. S. 724; *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität Würzburg für das Winter Semester 1822/23 // *Regierungs und Intelligenz-Blatt für das Königreich Baiern.* – 11 September 1822. S. 926; *Zusammenstellung der Verzeichnisse* der Juristischen Vorlesungen auf sämmtlichen deutschen Universitäten im Winterhalbjahr 1825/1826 // *Jahrbücher der gesamten deutschen juristischen Literatur.* – 1826. – Band 1; *Zusammenstellung der Verzeichnisse* der juristischen Vorlesungen auf den deutschen Universitäten im Winterhalbjahre 1827 / 28 // *Jahrbücher der gesamten deutschen juristischen Literatur.* – 1828. – Band 7. S. 120–121; *Zusammenstellung der Verzeichnisse* der juristischen Vorlesungen auf den deutschen Universitäten im Winterhalbjahre 1831–1832. S. 225; **39.** *Ordnung der Vorlesungen* an der Königlichen Universität Würzburg für das Sommer-Semester 1822 // *Regierungs und Intelligenz-Blatt für das Königreich Baiern.* – 17 April 1822. S. 451; *Ordnung der Vorlesungen* an der königlichen Universität Würzburg für das Sommer-Semester 1824 // *Intelligenz-Blatt des Rheinkreises.* – 15 May 1824 (No. 136). S. 590; **40.** *Ankündigung der Vorlesungen,* welche im Winterhalbenjahre 1820–1821 auf der Grossherzoglich – Badischen Albert-Ludwigus Universität zu Freiburg im Breisgau gehalten werden // *Benlage zur Isis* von Oken. – 1820. – No. 27. S. 209; **41.** *Ordonnance du Roi* qui crée au collège de France une chaire d’histoire générale et philosophique des législations comparées // *Bulletin des lois du Royaume de France.* – IXe série. Règne de Louis-Philippe Ier, Roi des Français. – T. II. – Partie II. – P.: De L-Imprimerie royale, 1831. S. 331; **42.** *Le Collège de France.* Quelques donnés sur son histoire et son caractere propre // *Annuaire du Collège de France.* 2005 – 2006. 106e année. – P., 2006.

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.college-de-france.fr/media/cours-et-travaux/UPL4814_Annuaire_introduction.pdf S. 7; 43. *Lerminier E.* De l'enseignement des législations comparées // *Études d'histoire et de philosophie.* – T. II. Paris : Charpentier, Libraire-Éditeur, 1836. S. 12.

Oleksiy Kresin. Formation of the comparative history of law as a scientific and educational discipline in the second half of XVIII – the first third of XIX centuries

Considered is the formation of the comparative history of law in the context of the general positive teaching on law differentiation idea in the second half of XVIII – the first third of the XIX centuries. The author argues that the first conceptualization of comparative (general) history of law is still unknown, but the impetus for its design was the Thibault's requirement for the history of law expressed in 1814: it becomes a science only if cover the histories of all peoples. But it could be argued that comparative history of law had been gradually distinguished in the general history frame that took on political and legal character.

The comparative history of law was formed, got its name and recognition as an independent educational discipline in German universities since 1818 through the efforts of S. Brendel, J.P. von Hornthal and other professors, and later – in the Paris College de France, and soon was conceptualized in Gans and Lerminier works. They defined it primarily as a separate legal (as well as comparative and historical) science, emerging at the history of law, philosophy of law, comparative jurisprudence intersection, has to obtain and synthesize, primarily based on comparative and chronological analysis, knowledge on the history and current state of law and legal thought of different peoples, which is the basis for the development and refinement of concepts, essence of legal phenomena cognition. The principal provisions of comparative history of law creators was the freedom of this science of utilitarian purposes, its focus on pure knowledge and the general teaching of law formation. Their opponents, without denying the fruitfulness of the comparative approach to the history of law, pointed out on the impossibility of the difficult tasks of comparative history of law fulfillment and sought to direct efforts to achieve practical goals, offering selectivity and teleology in research.

Key words: *differentiation of legal sciences, comparative legal knowledge, organization of scientific knowledge, comparative history of law.*

УДК 341.171

М. М. ТОВТ,
кандидат юридичних наук

**НОВІ ЗАСАДИ МОВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ,
АБО НОВЕ КОНСТИТУЮВАННЯ ДЕРЖАВИ?**

У результаті дослідження юридичної сутності та хронології подій останніх місяців 2016 р. у сфері регулювання мовних відносин, здійснення порівняльного аналізу запропонованих законодавчих змін з конституційними імперативами, нормами чинного національного та міжнародного законодавства автор констатує, що запропоновані законодавчі новації у разі їх імплементації значною мірою не тільки змінять юридичну природу регулювання мовних відносин, а й можуть привести до потреби прийняття нової конституції і зміни обсягу і характеру міжнародно-правових зобов'язань України.

Ключові слова: *законодавство про мови, права національних і мовних меншин.*